

Türkiye’de Kırsal Peyzaj Yaklaşımı ve Avrupa Ülkeleri Çerçevesinde Bir Karşılaştırma

Elvan Ada^{1*}, Doğanay Yener²

¹İstanbul, ²İstanbul Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul

*Sorumlu Yazar: Elvan Ada
E-posta: elvan.ada@gmail.com

Geliş Tarihi: 22 Ağustos 2017
Kabul Tarihi: 27 Kasım 2017

Özet

Son yüzyılda küresel çerçevede özellikle, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda, kırsal peyzaj alanlarının tehdit altında olmasına bağlı olarak kırsal peyzaj alanlarının korunması, onarım ve geliştirilmesini kapsayacak planlama ve uygulama yaklaşımları geliştirilmektedir. İkinci dünya savaşı sonrasında ve endüstriyel gelişmelerin artmasına bağlı olarak, Avrupa ülkeleri kırsal alanların kullanımı, korunması ve sürdürülebilirliği çerçevesinde farklı strateji arayışlarına girmiştir. Bu yaklaşımlar, kırsal peyzajı etkileyen unsurların belirlenmesi, peyzajı oluşturan bileşenlerin tanımlanması ile bunların karşılıklı etkileşimini yönetecek planların oluşturulması çerçevesinde şekillenmektedir. Avrupa ölçeğinde her ülkenin kendi ülkesinin sosyal, demografik ve kültürel yapısı ile yeryüzü şekilleri, arazi kullanım kararları ve doğal özelliklerine bağlı olarak geliştirdiği kırsal peyzaj yaklaşımları bulunmaktadır.

Türkiye’nin doğal ve kültürel değerleri ile beraber, verimli Anadolu toprakları üzerinde yer alması göz önünde bulundurulduğunda, kırsal peyzaj alanlarından verimli ve sürdürülebilir şekilde yararlanılabilmesi adına doğru planlama yöntemlerinin seçimi ve uygulamasının önemi büyüktür. Bu çalışmanın amacı, kırsal peyzaj alanlarının geliştirilmesi, kırsal kalkınmaya etkisinin artırılması ve dünya mirasına katkı sağlayabilmek adına kırsal peyzaj planlamasında bir yaklaşım önerisi sunmaktır. Bu kapsamda, öncelikle kırsal peyzaj, ulusal ve uluslararası ölçekte kavramsal olarak araştırılmış, kırsal peyzaj ve tüm bileşenlerinin ulusal mevzuattaki yeri incelenmiştir. Türkiye’nin kırsal peyzaj stratejisi ve planlama yaklaşımı ile ilgili veriler sunulduktan sonra, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden örnekler ile kırsal peyzaj planlamalarında izledikleri yöntem ve yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırsal peyzaj, kırsal peyzaj stratejisi, kırsal peyzaj yaklaşımı.

Rural Landscape Approach in Turkey and a Comparison in the Framework of European Countries

Abstract

In the last century, planning and implementation approaches of rural landscapes have been developed in the global framework to cover the protection, restoration and development of rural landscape areas, in particular as rural landscape areas are threatened by population growth and technological developments. Depending on the rise of industrial development after the Second World War, European countries have sought different strategies within the framework of the use, conservation and sustainability of rural areas. These approaches are shaped by the identification of elements that affect the rural landscape, the identification of the components that make up the landscape, and the creation of plans to manage their interaction. Each European country has a rural landscape approach developed by its social, demographic and cultural structure and landforms, land use decisions and natural characteristics.

Taking into consideration the natural and cultural values of Turkey as well as its location on fertile Anatolian lands, the importance of choosing and implementing the right planning methods in order to utilize the rural landscape areas in an efficient and sustainable way is a big issue. The purpose of this study is to develop rural landscape areas, to increase the impact on rural development and to offer an approach in rural landscape planning in order to contribute to world heritage. In this context, firstly rural landscape has been conceptually explored in national and international scale and rural landscape and its components are examined in national legislation. After presenting data on Turkey’s rural landscape strategy and planning approach, examples from the countries of the Council of Europe and methods and approaches in rural landscape planning were presented comparatively.

Keywords: Rural landscape, rural landscape strategy, rural landscape approach.

GİRİŞ

Çağımız, insanın çevresi üzerindeki müdahalelerinin hızla arttığı bir sürece tanıklık etmektedir. Teknolojik gelişmeler ve hızlı nüfus artışının yoğun olarak yaşandığı bu süreç, özellikle kent dışındaki doğal ve kültürel çevrenin

görünümü olarak tanımlayabileceğimiz kırsal peyzaj alanları üzerinde değişimlere neden olmaktadır. Değişimlerin gelişme yönünde bütünlük arz ettiği durumlarda, nitelikli peyzajlar oluşurken, bu bütünlüğün sağlamadığı durumlarda peyzaj bozulmaları yaşanmaktadır. Bu araştırmanın çıkış noktası,

ekolojik, ekonomik, sosyo-kültürel ve psikolojik işlevleri ile insan yaşamı için mutlak öneme sahip kırsal peyzaj alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, ulusal ve uluslararası boyutta izlenen yöntem ve yaklaşımların tartışılmasıdır. Bu kapsamda, öncelikle peyzaj ve kırsal peyzaj kavramlarının doğru anlaşılabilmesi gerekmektedir.

Peyzaj ve Kırsal Peyzaj Kavramı

Peyzaj kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar bulunmakla beraber, Avrupa Konseyi tarafından, 2000 yılında düzenlenen Avrupa Peyzaj Sözleşmesindeki, "Peyzaj" insanlar tarafından algılandığı şekliyle; özellikleri, insan ve/veya doğal faktörlerin etkileşimi ve faaliyeti sonucunda oluşan alan tanımı, uluslararası bir ifade olarak kabul görmektedir [1].

Peyzaj, kendi içerisinde, doğal ve insan kaynaklı (kültürel) olmak üzere birçok değişkeni ve bu değişkenleri oluşturan unsurların birbirleriyle ilişkilerini içeren bir yapıya sahiptir. Sözleşmede yer alan doğal faktörler; morfolojik ve jeolojik arazi yapısı ve bu arazi üzerinde bulunan vejetasyon örtüsü, fauna ile birlikte meydana gelen hareketli, görsel tüm öğeleri kapsayan, insanın değiştirici etkisinin söz konusu olmadığı doğal peyzaj alanlarının bileşenlerini belirtmektedir [3].

İnsan ve doğal faktörlerin etkileşim ve faaliyeti ifadesi ise, insanların doğayı çeşitli amaçları doğrultusunda kullanmaları sonucu oluşan, insan ve doğanın ortak eserlerinden oluşan alanlar olarak tanımlanabilen kültürel peyzaj alanlarını özetlemektedir [23]. Bu çerçevede bakıldığında, kırsal peyzaj ise, en genel ve basit tanımlama ile kent alanları dışında kalan, doğal peyzaj alanları ve/veya kültürel peyzaj alanlarının bütünü olarak ifade edilebilmektedir.

Kırsal peyzaj, insanların kent dışındaki doğal alanlarda, ihtiyaçları, istekleri ve gelenekleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan kültürel çevrenin görünümüdür [5]. Kırsal peyzaj kavramında, yüzyıllar boyu kendi doğal dinamiği ile insan etkisi olmaksızın oluşan çevre ve insanların bu doğal yapıdan yararlanmış şekline bağlı olarak eklenen kültürel boyut söz konusudur. Kırsal peyzaj alanları, insanların, tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik, rekreasyon gibi aktiviteler ile doğayı değiştirmesi sonucu oluşmuş, kentsel ve doğal alanlar arasında yer alan kuşaklardır. Doğal özellikleri ile beraber kültürel yapıyı da bir arada bulunduran bu peyzaj alanları, gerek doğanın içsel dinamiğinden kaynaklı, gerekse insan faktörünün etkisi sonucu oluşan devingen bir yapıya sahiptir [5].

Kırsal Peyzaj Alanlarını oluşum şekline göre doğal ve kültürel peyzajlar olarak iki bölümde incelemek mümkündür. Kırsal peyzaj alanlarında yer alan doğal peyzaj formları, dağ peyzajı, doğal vejetasyon peyzajları ve sulak alanlar olarak örneklenebilir. Kırsal peyzaj alanlarındaki kültürel peyzaj formları ise, orman peyzaj alanları (kültür ormanları), tarım peyzaj alanları, endüstriyel peyzaj alanları, rekreatif peyzaj alanları gibi insanın faydalanma şekline göre doğada oluşturduğu alanlar olarak sınıflandırılabilir.

Türkiye’de Kırsal Peyzaj Yaklaşımı

İnsan varoluşundan itibaren yaşamını sürdürebilmek adına doğa ile yakın ilişkilerde bulunmuş; doğa üzerindeki asıl değiştirici etkiler ise yerleşik düzene ve tarıma geçiş ile yaşanmıştır. Bu etkiler, özellikle doğal peyzaj kaynakları

olan toprak, su, hava, vejetasyon ve fauna üzerinde kimi zaman dönüşü olmayan bozulmalara neden olmaktadır. Endüstri devrimini takiben, teknolojik gelişmeler ve nüfus artışının da etkisi ile son yüzyılda bu etkiler, kıt olan doğal kaynakların tahribini ve tükenme eşliğine gelmesini de beraberinde getirmiştir. Doğal kaynakları ile ekolojik işleve sahip olan kırsal peyzaj alanları, aynı zamanda, ekonomik, sosyo-kültürel ve psikolojik işlevleri ile de insan için önemli bir yaşamsal potansiyele sahiptir. Doğa ve insan arasındaki bu ilişkinin sürdürülebilmesinde, tüm bu işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, kırsal peyzajın mevcut kaynaklarından mümkün olduğu kadar uzun süre ve optimum bir biçimde yararlanılması için çözümler üretmek kaçınılmaz olmuştur [9].

Bu çerçevede, kırsal peyzaj alanlarındaki problem, bu alanların sürdürülebilir kullanımını engelleyen,

- kentleşme ve kentlerden kaynaklanan baskılar,
- arazi açma ve yanlış arazi kullanımı,
- plansız otlatmalar,
- endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan tahripler,
- yangınlar,
- erozyon gibi tehditler olarak sıralanabilir [5].

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1995 yılında "Peyzaj Politikalarının Bir Parçası olarak Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütünleşmiş Korunması" başlığı altında aldığı tavsiye kararına göre insan ve çevre arasındaki ilişkilerden doğan ve peyzajı bozan faktörler:

- Doğal kaynakların sorumsuzca kullanılması,
- sanayi, enerji, turizm vb. alanlardaki kontrolsüz gelişmeler,
- kentsel gelişmelerin iyi yönlendirilmemesi,
- doğal çevrenin niteliklerine uymayan büyük ölçekli alt ve üst yapı tesislerinin oluşturulması olarak sıralanmaktadır [12].

Kırsal peyzajın mevcut kaynaklarının korunması adına öncelikle, Avrupa Konseyi tarafından da belirtilmiş olan bu faktörlerin engellenmesine yönelik adımlar atılmalıdır. Genel olarak planlama çalışmaları, mevcut durumun belirlenmesi ve tanımlanması, koruma kararlarının alınması ve geleceğe yönelik stratejilerin belirlenmesi aşamalarından oluşan bir süreci kapsamaktadır. Kırsal planlama çalışmalarında da, gelişime yönelik adımlar atmadan önce, mevcut durumun analiz edilmesi, kırsal peyzajı tehdit eden ve bozan etkilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Kırsal peyzaj planlamada amaç, toplumsal istek ve ihtiyaçları, uzun süre ve verimli şekilde karşılayabilmek; kırsal peyzaj üzerinde oluşacak değişimleri öngörebilmek ve bu değişimleri yönetebilmek olmalıdır [9]. Kırsal peyzaj planlama, ekolojik dengenin önemli bir unsuru olan, ekonomik yararlılığı ve görsel etkinliği yüksek olan kırsal alanların korunmasının, kullanılmasının ve yönetiminin planlanması ile dengenin bozulduğu kırsal alanlarda insan faktörünü dikkate alarak ekolojik ve estetik ilkelere göre yeniden düzenlenme çalışmalarının gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. Kırsal peyzaj alanları, sahip oldukları doğal, kültürel ve mimari miras alanları; tarım, hayvancılık, ormancılık, turizm gibi alanlardaki kazanımlar ile ekonomiye olan katkısı, doğa ve çevre üzerindeki olumlu etkileri gibi özellikleri ile birçok disiplinin çalışma alanı içerisinde yer almaktadır. Kırsal alanlarda yapılacak planlamalarda tüm bu kaynakların birbiriyle olan ilişkilerinin doğru yönetilebilmesi, peyzajların sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Kırsal peyzaj alanlarının sürdürülebilirliği

adına çözümler üretebilmek amacı ile kırsal alanların tüm bileşenlerinin göz önünde bulundurulacağı, bütünlük bir peyzaj planlama yaklaşımının gerçekleştirilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Bu kapsamda, öncelikle Türkiye’de kırsal alanlar ile ilgili yasal mevzuat ve bugüne kadar yapılmış düzenlemeler araştırılmıştır.

Kırsal peyzaj sözcüğünün, ne ilgili yasalarda ne de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun ilke ve kararlarında tam karşılığı bulunmamaktadır. Kırsal peyzajın bileşenleri olan kırsal alan, doğa koruma alanları, özel çevre koruma bölgeleri gibi alanlar, ilgili oldukları bakanlıklar ve yasalar kapsamında ayrı ayrı koruma altına alınmıştır. Tüm bu kavramları kapsayan kırsal peyzaj kavramı ise, yasal mevzuatta anılmamaktadır.

Türkiye’de kırsal alanlara yönelik ilk yasal düzenleme, 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Bu kanun, köyün tanımı ve sınırların ne şekilde belirlenmesi gerektiği, sosyal ve ekonomik yapı ile idari işlerin uygulanmasına dair düzenlemeleri kapsamaktadır. Cumhuriyet’in ilk yılında çıkarılan kanun, modern kırsal yerleşimlerin temelini oluşturmayı amaçlamıştır [16]. Kırsal alanların gelişiminde önemli katkısı olan bir diğer kanun ise 1940 yılında çıkarılan 4491 sayılı Köy Enstitüleri Kanunudur. Kanun, köye hem bir öğretmen hem de modern üretim araçları ve tarım yöntemleri sağlayarak eğitimin mali yükünü hafifletmek ve kırsal alanda yaşayan halkın meslek sahibi olmasını amaçlamıştır. Geniş halk kitlelerine ulaşması, kırsal kalkınmanın kırsal nüfusun eğitimi ile gerçekleşeceği düşüncesi ve dönemin önemli bir üretim şekli olan ziraat, tarım ve hayvancılık konularının bilimsel temele dayalı eğitim ve uygulamalar ile yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur. Köy Enstitüleri Kanunu, 2. Dünya savaşından sonra yürürlükten kaldırılmıştır [13, 17].

Kırsal alanlarda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı gibi bakanlıklar yetkilidir. Kırsal peyzajın bileşenlerinden olan tabiat varlıkları, doğa koruma alanları, özel çevre koruma bölgeleri gibi doğal kaynak rezervlerini barındıran doğal peyzaj formları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nın yetki alanlarında yer almaktadır. Kırsal peyzajın bileşeni olan tarım peyzaj alanları, rekreatif peyzaj alanları ve bunların kültürel miras potansiyelinden oluşan kültürel peyzaj formları ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın yetki alanındadır. Her bakanlık kırsal peyzajın kendi yetki alanı içerisinde yer alan formu ve bileşenleri ile ilgili kararlar almakta; bu kararlar bütünlük bir peyzaj planlama yaklaşımı kapsamında değerlendirilmemektedir. 1983 yılında kabul edilen 18113 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, taşınır taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tanımlarını belirlemede, bunların korunması ile ilgili gerçek ve tüzel kişilerin sorumluluk ve yetkilerini tanımlamaktadır [18]. Kırsal peyzaj içerisinde yer alan doğal miras alanları ile ilgili koruma kararları ve kanunların yürütülmesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. 2011 tarihli, 648 Sayılı ve “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” başlıklı düzenleme ile “kültür varlıklarının” korunması konusu Kültür ve Turizm Bakanlığı, “tabiat varlıklarının” korunması konusu ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkisine alınmıştır [8]. Kültür ve Turizm Bakanlığı, kırsal

peyzaj alanları içerisinde yer alan somut ve somut olmayan kültürel mirasların belirlenmesi, tanınması ve korunması kapsamında görev yapmaktadır. Orman ve Su İşleri Bakanlığı ise Kırsal peyzajın doğal kaynaklarını oluşturan, orman ve su kaynakları ile doğal vejetasyonlar, fauna gibi biyolojik çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesini kapsayan ekolojik dengenin sürdürülebilirliği alanlarında yetki ve sorumluluk sahibidir [15].

Kırsal alanlara ilişkin olarak farklı hükümetler tarafından düzenlenen 5 Yıllık Kalkınma Planlarında, kırsal kalkınmayı hedef alan bazı karar ve politikalar oluşturulmuştur. Bunlar, genel olarak kırsal ve kentsel nüfus arasındaki ekonomik dengenin kurulabilmesi adına, kır toplumunun geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık üretimlerini temel alan, ekonomik faydanın ön planda tutulduğu kararları kapsamaktadır [6]. Kırsal alan için esas olarak alınan tanım, Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülen ve 1982 yılında sonuçlanan Kent Eşliği Araştırmasına göre, asgari kentsel fonksiyonları gösteren yerleşimlerin nüfusu 20.000 olarak kabul edilmiştir. Bu tanımlamada da görüldüğü üzere, kır-kent tanımının belirlenmesinde nüfus parametre olarak kabul edilmektedir [21].

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından oluşturulan kırsal alanlara yönelik politikalar, daha çok bölgedeki tarımsal faaliyetlerle ilişkilendirilerek oluşturulmaktadır. Tarım alanları, kırsal peyzajın önemli bir bileşeni olmasına rağmen, gerek alınan kararlarda, gerekse yasal mevzuatta kırsal peyzaj kavramına değinilmemektedir. Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2 (2014-2020)’de kırsal alanlardaki üretim faaliyetlerinde doğal kaynaklardan kısa vadede azami ölçüde yararlanma ve bunları ekonomik değere dönüştürme çabası ile doğal çevrenin tahrip edilmesi ve kaynakların hızla tüketilmesi konularında ekolojik tedbirler alınmasının gerekliliği ön plana çıkmıştır. 2014-2020 Kırsal Kalkınma Stratejisinde, kırsal peyzaj kavramına yer verilmemiş, kırsal peyzajın tüm bileşenleri kırsal çevre kapsamında değerlendirilmiştir. Bu strateji çerçevesinde önerilen amaç ve tedbirlerden kırsal peyzaj alanlarına yönelik değerlendirilebilecek olan maddeler:

- Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi: (Kırsal turizmin çeşitlendirilmesi, su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi vb.),
- Toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Tarım arazilerinin kullanımında etkinliğin sağlanması,
- Orman kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Fiziki altyapının geliştirilmesi,
- Sosyal altyapının geliştirilmesi,
- Yöresel kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımların geliştirilmesi vb. şeklindedir [22].

Uluslararası Sözleşmeler, kırsal peyzaj alanlarını oluşturan doğal ve kültürel peyzaj elemanlarının tanımı, belirlenmesi, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ulusal mevzuatlar üstü bağlayıcılığı nedeni ile önemli araçlardır. Türkiye’nin tarafı olduğu Uluslararası sözleşmeler; Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Akdeniz’de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol, Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Önem Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme, Milletlerarası Anıtlar Ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliği,

Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesidir[10]. Her bakanlık kendi yetki alanı dahilinde olan alanlara yönelik kararlar alırken bu sözleşmeleri göz önünde bulundurmaktadır. Kurumlar, kendi yetki alanları içerisindeki peyzaj formlarına dair kararlar alırken kendi sektörel politikaları ile beraber, peyzaj kaynaklarının tüm özelliklerini koruyacak çerçevede hareket etmelidirler. Bunu gerçekleştirebilmek adına, ekonomik fayda sağlanırken ekolojik dengenin de aynı zamanlı gözetilebileceği modellerin oluşturulması gerekmektedir. Örnek olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığının temel hedeflerinden biri, ülkenin turizme elverişli bütün imkânlarını ekonomiye olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda, kırsal peyzaj formları olan dağ peyzajları, sulak alanlar ve orman peyzajları, önemli turizm potansiyel alanlarını oluşturmaktadır. Bu peyzaj formlarının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ise Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın görev tanımları içerisinde yer almaktadır. Bu alanlarda kurulacak turizm amaçlı tesis ve işletmelerin kırsal peyzajın doğal ve kültürel özelliklerini koruyarak geliştirmesi gerekmektedir. Bakanlıklar ve bakanlıklara bağlı kuruluşların sektörel politikaları arasında oluşabilecek çelişkileri ortadan kaldırmak, bütünleştirici ve uyumlaştırıcı verimli politikalar oluşturabilmek adına, üst ölçekli kırsal peyzaj planlarının ve kararlarının oluşturulması önem arz etmektedir.

Türkiye'de bütüncül yaklaşımlı bölge ölçeğinde kırsal peyzaj planlama örnekleri bulunmamaktadır. Yapılan kırsal peyzaj planlama çalışmaları bazı özel nitelikli alanlar ile sınırlı kalmaktadır. 2000 yılında, Türkiye tarafından Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin imzalanmasını takiben, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın desteği ile APS kapsamında projeler gerçekleştirilmiştir. Sözleşmenin 6. maddesinde açıklandığı şekliyle, "her bir taraf ülkesinin her yanındaki kendine ait peyzajları belirlemeyi ve bu belirlenen peyzajları korumaya, yönetmeye ve/veya planlamaya yönelik düzenlemeleri uygulamaya sokmayı yükümlenir" ifadesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu projeler: Konya İli Bozkır; Seydişehir, Ahırılı, Yahyühyük, İlçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi 2008-2010; Malatya İli, İl Ölçeğinde Peyzaj Karakter Analizi ve Turizm ve Rekreasyon Açısından Değerlendirilmesi Projesi, (2010-2012), Yeşil İrmak Havzası Peyzaj Atlasının Hazırlanması Projesi (2012-2015), Kırşehir İli Kavak Plantasyon Sahası Doğaya Yeniden Kazandırma, Peyzaj Onarımı ve Rekreasyon Projesi (2012-2013)[19,25]. Bu projeler temel alınarak bölge ve ülke genelinde kırsal peyzaj ile beraber tüm peyzaj alanlarını kapsayacak bir yönetim modelinin oluşturulması ve üst ölçekli bütüncül bir peyzaj planının ivedilikle hazırlanması gerekmektedir. Kırsal peyzaj planlamalarının, kentsel gelişim, endüstri, tarım alanları, turizm ve rekreasyon alanları ile doğal alanların yer aldığı 1/25.000 ölçekli Bölge planları ile beraber hazırlanıp uygulanması, kültür ve doğa arasındaki ilişkinin anlaşılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması adına daha verimli sonuçlar sağlayacaktır [26, 5].

Avrupa Ülkelerinde Kırsal Peyzaj Yaklaşımı

Avrupa'da kırsal peyzaj alanlarının planlanmasına dair ilk yaklaşımlar 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası koşullarının, ekonomik zorlukları ve doğal yaşamın çekiciliğinin etkisi ile kentli nüfus, kent dışı doğal

alanlarda yeni yerleşimler oluşturmaya başlamıştır. Kentten kıra doğru yaşanan bu göç ile yoğun olarak tarımla ilgilenen kırsal nüfusa yeni gelen ve farklı mesleklerle sahip kentli nüfusun katılması ile toprak ve arazi kullanımında yeni sektörlerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde yarı kırsal olarak ifade edilen bu alanlar günümüzde kırsal peyzaj alanları olarak tanımlanmaya başlamıştır. Kırsal alanda yaşayan nüfusun istek, ihtiyaç ve gelenekleri doğrultusunda oluşan bu yeni peyzaj alanları, doğal alanlar üzerinde baskıların artmasına neden olmuştur. Doğal peyzaj üzerindeki baskıların belirlenmesi, kırsal peyzaj desenlerinin oluşturulması ve kırsal peyzaj alanlarındaki arazi kullanım şekillerinin belirlenmesi ve peyzaj değişimlerinin öngörülebilmesi adına, bu dönemde ilk kırsal peyzaj planlama yaklaşımları oluşturulmaya başlanmıştır [11]. Son yüzyılda küresel çerçevede özellikle, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda, kırsal peyzaj alanlarının tehdit altında olmasına bağlı olarak, kırsal peyzaj alanlarının korunması, onarım ve geliştirilmesini kapsayacak planlama ve uygulama yaklaşımları geliştirilmektedir. Avrupa'da, kırsal alanlar tüm yüzölçümün %85'ini oluşturmaktadır. İkinci dünya savaşı sonrasında ve endüstriyel gelişmelerin artmasına bağlı olarak, Avrupa ülkeleri kırsal alanların kullanımını, korunmasını ve sürdürülebilirliği çerçevesinde farklı stratejiler arayışına girmiştir [24]. Bu yaklaşımlar, kırsal peyzajı etkileyen unsurların belirlenmesi, peyzajı oluşturan bileşenlerin tanımlanması ile bunların karşılıklı etkileşimini yönetecek planların oluşturulması çerçevesinde şekillenmektedir [2]. Avrupa ölçeğinde her ülkenin kendi ülkesinin sosyal, demografik ve kültürel yapısı ile yeryüzü şekilleri, arazi kullanım kararları ve doğal özelliklerine bağlı olarak geliştirdiği kırsal peyzaj yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, ülkeler düzeyinde paralellikler ve farklılıklar göstermekle beraber her bir ülke temelinde yer alan farklı bölgelere göre de değişimler görülmektedir [7].

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin her ülkenin kendi peyzajlarını belirlemesi ve bunlara dair gerekli koruma, yönetim ve planlama düzenlemelerini oluşturması ile ilgili maddesi, birçok Avrupa ülkesinin kendi peyzaj haritalarını oluşturmasında ve peyzaj karakter değerlendirme çalışmalarının uygulanmasında itici güç olmuştur. Peyzaj haritaları ve peyzaj karakter analizleri kırsal peyzaj planlamalarda, peyzaj desenlerinin oluşturulması, farklı peyzaj tiplerinin birbiriyle olan ilişkilerinin değerlendirilmesi ile kırsal peyzajların karşı karşıya oldukları tehditlerin belirlenebilmesi adına önemli veriler oluşturmaktadır. Bu yöntemler, peyzaj planlamalarının bütünlük bir yaklaşım ile gerçekleştirilmesine altlık oluşturmaktadır.

Fransa'da "Peyzaj Atlasları-Les Atlas de Paysages" çalışmaları Çevre, Enerji ve Deniz Bakanlığı tarafından desteklenmekte ve yürütülmektedir. Tüm ülke için bölgeler ölçeğinde hazırlanan atlaslar, peyzajların gelişimleri göz önünde bulundurularak her 10 yılda bir güncellenmektedir. Peyzaj atlaslarında, peyzaj üzerindeki baskıları, etki eden faktörleri analiz ederek gelişiminin ne yönde olduğunu ortaya çıkaracak planlar yapılmaktadır [4]. Peyzaj ve biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması adına ilgili bakanlık tarafından politikalar oluşturulmakta ve yasal mevzuatta bu kavramlara yer verilmektedir[14].

İngiltere ve İskoçya için "Countryside Character" yayınlarının peyzaj karakter alanları ile ilgili yöntemin ortaya konduğu "Peyzaj Karakter Değerlendirmesi-Landscape Character Assessment" için yöntem çalışması bulunmaktadır. Bu yöntem çalışmasının amacı, İngiltere'nin

ve İskoçya'nın kırsal karakterini ve günlük yaşamını belirleyen peyzajın tespiti ile bir peyzajı diğerinden ayrı kılan nitelik ve süreçlerin tanımlanmasıdır. Kurumlar bu peyzaj karakter değerlendirmelerini, bölgesel planlama, arazi kullanımı, kırsal peyzaj ve doğa koruma gibi alanlarda araç olarak kullanmaktadır [20].

Hollanda'da peyzaj planlama, mekansal planlamaya bağlı olarak yürütülmekte ve bu planın en önemli aracı da 1975 yılında yayınlanan tarımsal kullanımlar ile çevresel ve peyzaj değerlerinin bütünleştirilmesinin denendiği rapordur. Hollanda toplumunda, tarımsal gelişmeden çevresel korumaya doğru bir gelişim olmuştur. Hollanda Tarım Bakanlığı'nın 1990 yılında doğa koruma konusunda hazırladığı plan, peyzaj tipleri ve doğal ekosistemlerin çeşitliliğinin korunması ve yönetimi için oluşturulan 'Hollanda Doğa Koruma Planı'dır. Plan özellikle kırsal alanlarda yerel yönetimler ve özel sektörün girişimleri ile uygulanmaktadır [25].

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'deki peyzaj planlamaları büyük ölçüde kentsel alanlarda gerçekleştirilmektedir. Kırsal peyzaj kapsamında yapılan çalışmalar ise, özel nitelikli alanlar ölçeğinde yapılan proje ve araştırmalar kapsamında sürdürülmektedir. Ancak ülkemizde de artan nüfus ve gelişen endüstriye paralel olarak kentsel ve kırsal alan arasındaki ilişkinin dengeli bir şekilde sağlanması, doğal ve kırsal kaynakların kullanımında ortaya çıkan sorunların giderilebilmesi adına, bölgesel düzeyde kırsal peyzaj planlamalarının gerçekleştirilmesi, önemli bir ihtiyaca dönüşmüştür. Ayrıca, Avrupa Birliği üyeliği süreci ile Türkiye'nin ilk imzalayan ülkelerden biri olduğu Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin kriterlerinin gerçekleştirilebilmesi adına, bu tür planlama çalışmalarının hızlandırılması önem arz etmektedir.

Kırsal peyzaj planlama süreci, kırsal peyzaj alanlarının belirlenmesi ile bileşenlerinin tanımlanması, envanterlerinin oluşturulması, kırsal peyzajı etkileyen faktörlerin belirlenmesi ile bunların karşılıklı etkileşimini yönetecek stratejilerin oluşturulması çerçevesinde bütünleşik olarak şekillenmektedir. Türkiye'de bölge düzeyinde peyzaj haritalarının gerçekleştirilmesi ve peyzaj alanlarının karakter ve tanımlamalarının yapılarak tüm özellikleri ile belirlenmesi sonucu oluşturulacak bir kırsal peyzaj planının olmayışı, peyzajların korunması ve sürdürülebilirliği önünde önemli bir engeldir. Kırsal peyzaj planlamalarında, peyzajı oluşturan tüm kaynakların birbiriyle olan ilişkilerinin doğru yönetilebilmesi neticesinde sürdürülebilirliğin sağlanması; gelecek nesillere aktarılmasında da önemli rol oynamaktadır.

Bununla beraber, yasal mevzuatta kırsal peyzajı oluşturan tüm bileşenlere dair kavramlar tanımlanmış olmasına rağmen, kırsal peyzajın kavramsal ve tanımsal olarak bulunmayışı, kurumlar arasında da çelişkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Türkiye'de kırsal alanlarda, birçok farklı bakanlık yetki sahibidir. Bu durum, her bir kurumun, kırsal peyzaj ile ilgili kendi yetki alanı içerisinde yer alan formu ve bileşenleri ile ilgili kararlar almasına neden olmakta; sektörel çıkarlar nedeni ile çelişkiler oluşmaktadır. Bu kapsamda kırsal peyzaja dair, karar ve uygulamaların birbiri ile çelişmesini engelleyecek üst bir plana ihtiyaç duyulmaktadır. Kırsal peyzajları tüm bileşenleri ile belirleyen üst ölçekli bütünleşik bir kırsal peyzaj planının yasal mevzuatta yer edinmesi durumunda; bu kurumların mutlak uyması gereken kararlar oluşturularak çelişkilerin önüne geçilmesi mümkün olacaktır.

Bu kapsamda öncelikle, kırsal alanların tüm bileşenlerinin göz önünde bulundurulacağı, bütünleşik bir peyzaj planlama yaklaşımının gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir kırsal peyzaj alanları yaratma açısından zorunluluk haline gelmiştir. Avrupa ülkelerinde benzer modelleri uygulanan, bütünleşik bir peyzaj planlama yaklaşımının, ülkemiz tarafından da ele alınmasının, kırsal peyzaj alanlarının geliştirilmesi, kırsal kalkınmaya etkisinin artırılması ve aynı zamanda dünya mirasına katkı sağlayabilmek adına önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] Avrupa Konseyi, 2000. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Arşivi, Strazburg, <http://www.cevre.org.tr/Tcm/Sozlesmeler/Avrupa%20Peyzaj%20Sozlesmesi.htm>
- [2] Bailoni, M., 2012. « Introduction : identités, territoires et paysages ruraux en mutations », *Revue Géographique de l'Est* [En ligne], vol. 52 / 3-4 |, mis en ligne le 01 juillet 2013, consulté le 13 mars 2017. <http://rge.revues.org/3751>
- [3] Bayer, M. Z., 1977. Peyzaj Mimarisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [4] Brunet-Vinck, V., 2004. Methode Pour Les Atlas de Paysage, *Enseignements Methodologiques de 10 ans de Travaux*, Ministère de L'Ecologie et Du Developpement Durable De La France. <http://www.ecologie.gouv.fr/ext/docs/MethodAtlasPaysages-2004.pdf>
- [5] Dirik, H., 2005. Kırsal Peyzaj Planlama ve Uygulama İlkeleri, İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, Yayın No.4559
- [6] Eminağaoğlu, Z., Çevik, S., 2005. Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi, "Planlama Dergisi", 32, 72-81
- [7] International Association R.E.D (ruralité, environment, développement) <http://www.ruraleurope.org/>
- [8] Kayın, E., 2012. Bir "Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj" Ögesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdelemeler, *Mimarlık Dergisi*, sayı 367, Eylül-Ekim 2012, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=381&RecID=2998>
- [9] Köseoğlu, M., 1975. Kırsal Peyzaj Planlama Çalışmaları ve bunun ülkemiz yönünden önemi. İ.U. Orman Fakültesi Dergisi, seri B CiltXXV, sayı:1, sayfa: 127-146.
- [10] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Uluslararası Sözleşmeler <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,13908/uluslararası-sozlesmeler.html>
- [11] Luginbühl, Y., Bontron, J.C. ve Cros, Z. 1994. Methode Pour Les Atlas des Paysages, Identification et Qualification, Strates/CNRS-SEGESA, Ministère de l'Amenagement du Territoire, de l'Equipement et des Transports Direction de l'Architecture et de l'Urbanisme, Editions Villes et Territoires
- [12] Madran, E., Özgönül, N., 2011. Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- [13] Milli Eğitim Bakanlığı, http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkileri/koy_enstitu.htm
- [14] Ministère de L'Environnement, De L'Énergie et De La Mer, <http://www.developpement-durable.gouv.fr/>

politiques/biodiversite-et-paysages.

[15] Orman ve Su İşleri Bakanlığı, <http://www.ormansu.gov.tr/bakanlik>

[16] Resmi Gazete, 1924. Köy Kanunu, Kanun No: 442,18.03.1924 kabul tarihli, sayı:68, tertip3, cilt5, sayfa:336, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>

[17] Resmi Gazete,1940. Köy Enstitüleri kanunu, 17 Nisan 1940 tarihli, 4491 sayılı Köy Enstitüleri kanunu, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103803.pdf

[18] Resmi Gazete, 1983. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kanun no:2863, 18113 sayılı Resmi Gazete, Tertip 5, cilt: 22 S:444,

https://www.csb.gov.tr/db/tabiat/eduardosya/kultur_ve_tabiat_koruma_kanunu_2863.pdf

[19] Sönmez, G. Ç., 2014. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Türkiye, Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik «Sürdürülebilir Peyzajlar ve Ekonomi» konulu 15. Avrupa Konseyi Uluslararası Çalışma Toplantısı 30 Eylül-1,2 Ekim 2014 ,T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802faf1f>

[20] Swanwick, C., 2002. Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland, Countryside Agency&Scottish National Heritage

[21] T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, UKKS I- 2007-2013.

[22] T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, UKKS II- 2014-2020.

[23] UNESCO, 2011. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention,<http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>

[24] Une stratégie pour L'Europe Rurale-1994. <http://www.ecovast.org/papers/strategy-f.doc>

[25] Uzun, O., E. İlke, F., Çetinkaya, G., Erduran, F., Açıksöz, S., 2012. Konya İli Bozkır; Seydişehir,Ahırlı, Yalınhüyük, İlçeleri ve Suğla Gölü Mevkii Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara.

[26] Ürgenç, S., 2000. Kırsal Peyzaj (Koruma-Onarım-Düzenleme) Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir Bölge Planlama Bölümü, Yayın No: YTÜ-2000.004 ISBN:975-461-283-8,244 s., İstanbul